

Alfons XIII, un monarca absolut?

Durant gairebé tres dècades va ser el rei d'Espanya. Sovint exculpat del règim dictatorial de Primo, la realitat és que va acceptar la dictadura, mai no va ser estrictament un rei constitucional i el poble el posà a la frontera.

Alfons XIII va ser rei des del seu neixement, l'any 1886, però fins que no va complir 16 anys no va poder exercir com a tal.

El 17 de maig del 1902, i fins al 14 d'abril del 1931, durant gairebé tres dècades, Alfons de Borbó i Habsburg-Lorena, més conegut com Alfons XIII, va esdevenir rei d'Espanya, com a fill pòstum que era d'Alfons XII de Borbó i de Maria Cristina d'Habsburg-Lorena. De fet, era rei des del seu neixement, l'any 1886, per bé que no va ser fins al 1902, en complir els setze anys, que jurà la Constitució i es convertí en monarca de fet. El seu regnat va coincidir amb la segona etapa del llarg període de la Restauració, iniciada al 1874, i es va caracteritzar per la situació de crisi permanent en què va viure el país, pels nombrosos conflictes que va haver d'afrontar i per la intervenció constant del monarca en la convulsa vida política d'una Espanya en crisi.

Un monarca constitucional, per damunt de la Constitució. Certament, la característica més important del regnat d'Alfons XIII va ser el persistent intervencionisme reial en la vida política, que ja es va manifestar molt aviat, a l'inici del seu regnat. Aquesta actitud del monarca, però, s'adequava a la perfecció amb el que establia la Constitució del 1876, promulgada sota els auspicis d'Antonio Cánovas del Castillo per tal de garantir l'estabilitat política de la monarquia restaurada i assegurar perpetuïtat al control del poder

a les classes dominants. Aquesta Constitució —una de les que ha gaudit de més anys de vigència a la història d'Espanya— establia un sistema polític que, tot i mantenir els formulismes jurídics d'una democràcia liberal i parlamentària, a la pràctica configurava un sistema profundament antidemocràtic, perquè marginava d'antuvi el concepte de sobirania nacional, com a font única de legitimitat del poder, i retornava al principi de sobirania compartida entre la monarquia i les Corts, les dues institucions que constituïen la base del poder i la legitimitat del nou sistema.

A la pràctica, però, el principi de la sobirania compartida o cosobirania implicava l'hegemonia del monarca per sobre de la resta d'institucions del sistema. El rei no només posseïa el poder executiu amb la potestat per nomenar i separar lliurement els ministres, sinó que també controlava l'exèrcit com a cap suprem que era de les forces armades, participava en la tasca legislativa a través de la sanció i la promulgació de les lleis, i tenia potestat per convocar, suspendre i dissoldre les Corts amb l'única obligació de tornar-les a reunir en el termini màxim de tres mesos. Les conseqüències d'aquestes prerrogatives constitucionals eren clares: l'exercici de la democràcia parlamentària esdevenia pura ficció des del moment en què el rei podia dissoldre les Corts i nomenar un govern que convoqués noves eleccions que, inevitablement, sempre serien guanyades pel partit que es trobés en el poder.

Cal recordar que durant la Restauració els fraus electorals i les tupinades formaven part del sistema mateix. D'aquesta manera el monarca podia fabricar lliurement les majories parlamentàries i controlar directament la vida política del país.

I això és el què realment va fer. Si Alfons XII havia tingut prou cura en limitar-se a regnar, escarmentat com estava per les vicissituds –destronament inclòs– que havia patit la seva mare, Isabel II, Alfons XIII va deixar ben clar des del primer dia que volia regnar i, al mateix temps, governar. Al gener del 1902, uns mesos abans de la seva coronació, un jove Alfons va escriure en el seu diari uns paràgrafs que evidencien de manera clara la voluntat política i el paper transcendent que volia tenir: *“En este ano me encargaré de las riendas del Estado, acto de suma trascendencia tal y como están las cosas, porque de mí depende si ha de quedar en España la monarquía borbónica o la república. Porque yo me encuentro al país quebrantado por nuestras pasadas guerras, que anhela por un alguien que le saque de esta situación. [...] Yo puedo ser un Rey que se llene de gloria regenerando la patria; cuyo nombre pase a la Historia como recuerdo imperecedero de su reinado; pero también puedo ser un Rey que no gobierne, que sea gobernado por sus ministros, y, por fin, puesto en la frontera... Yo espero reinar en España como Rey justo. Espero al mismo tiempo poder regenerar a la patria, y hacerla, si no poderosa, al menos buscada, o sea, que la busquen como aliada. Si Dios quiere, para el bien de España.”*

Regeneració política i “crisis orientals”. Alfons XIII va iniciar el regnat amb una situació més que preocupant: el desastre del 1898 –la derrota militar a la guerra de Cuba i de Filipines– havia estat tan profund que els efectes i les conseqüències encara eren molt presents en els primers anys del nou segle XX. I les voluntats “regeneracionistes” propiciades de manera immediata pel desastre havien acabat poc menys que amb foc d’encenalls: des que al març del 1901 un vell Sagasta havia tornat a formar govern, s’havia evidenciat la manca de capacitat del sistema per regenerar-se des de dins. La raó era molt simple: regenerar el sistema volia dir democratitzar-lo, acabar amb el torn que des del 1876 havia propiciat que liberals i conservadors –els dos partits

polítics representants de les classes dominants– se succeïssin en el poder sense solució de continuïtat, acabar amb la corrupció política institucionalitzada, propiciar l’accés al poder a altres forces polítiques i socials que fossin capaces de modernitzar el país, d’aplicar una política de reformes reals que apropés l’Espanya oficial a l’Espanya real. En definitiva, volia dir capgirar de soca-rel tot el que havia estat la història d’Espanya dels darrers vint-i-cinc anys i arrencar de zero. Però a començament del regnat d’Alfons XIII les úniques forces polítiques que semblaven mantenir l’esperit regeneracionista eren el nacionalisme català, que s’havia donat a conèixer amb impuls renovat a les eleccions de l’abril del 1901, i el nacionalisme basc, mentre apareixia un republica-

Ja com a cap de l’estat, Alfons XIII va demostrar des del primer moment la seva intenció de nomenar els governs. Fins i tot va admetre la dictadura.

nisme que qüestionava amb prou força les mateixes essències monàrquiques d’Espanya.

Amb aquest panorama Alfons XIII va haver de comptar amb dos partits, els anomenats partits “dinàstics”, que, en iniciar-se el seu regnat, eren l’ombra del que havien estat. D’una banda, des de l’assassinat d’Antonio Cánovas del Castillo, al 1897, el Partit Conservador pugnavia per trobar un lideratge que, en primera instància, havia assumit Francisco

EL TEMPS

Primo i altres generals colpistes, amb el rei. El dictador és, a sota, el primer per l'esquerra. El monarca és al seu costat.

Silvela, però que aviat es diversificà en tot un seguit de "caps de fila", entre els quals destacaven el convers Antoni Maura –traspasat del Partit Liberal– i Eduardo Dato. De l'altra, la situació del Partit Liberal no era més bona. La mort de Práxedes Mateo Sagasta, al 1903, al poc d'abandonar el Govern, va deixar un Partit Liberal en plena pugna i descomposició, en què José Canalejas, el comte de Romanones; Segismundo Moret; Manuel García Prieto, i molts més, compartien i es disputaven el lideratge. Davant d'aquest panorama, des del primer moment el monarca va deixar ben clara la seva decisió de nomenar els governs que més convinguessin a la corona. El monarca havia identificat el "bien de la patria" amb el seu propi, i a través de les anomenades "crisis orientals" –referència al madrileny Palacio de Oriente, on tenia la residència Alfons XIII–, podia buscar en cada moment el governant més "idoni" davant de cada situació del país. El resultat va ser que, molt sovint, les crisis de govern es van desenvolupar al marge del Parlament i els caps de Govern devien els nomenaments únicament al monarca. És cert que, almenys en aparença, en els primers anys del regnat d'Alfons XIII hom

va intentar aplicar una política de regeneració –van ser els anys de la "revolución desde arriba" de Maura i dels intents liberals de Canalejas–, però de nou el país real es va imposar damunt una Espanya oficial que –monarca inclòs– estava molt lluny de satisfer les necessitats més elementals de la majoria de la població.

Les creixents demandes nacionalistes –només parcialment satisfetes a Catalunya, amb l'establiment de la Mancomunitat, el 1914, en la mesura que la Lliga Regionalista va anar propiciant un acostament envers els partits dinàstics–, la irrupció d'un moviment obrer cada vegada més ben vertebrat, l'inici de la nova aventura colonial al Marroc, que a Catalunya va provocar la Setmana Tràgica del 1909, la crisi social definitiva iniciada amb l'esclat de la Gran Guerra del 1914... van provocar la crisi definitiva del sistema polític, que va ser evident a partir del 1917. Aleshores, el monarca va recórrer als "governos de concentració" nacional per salvar allò que semblava insalvable, però no va poder evitar que la crisi s'aguditzés a mesura que passava el temps. Entre el març del 1918 i el setembre del 1923 es van succeir al poder ni més ni menys que deu governos diferents, amb una mitjana de dos per any.

Els partits dinàstics havien acabat perdent la legitimitat política com a representants d'uns sectors hegemònics que ja començaven a buscar noves fórmules polítiques –autoritàries i antiliberals– davant la crisi que arreu d'Europa començaven a patir els sistemes liberals i parlamentaris.

La dictadura de Primo de Rivera: el recurs inconstitucional. La solució a tot plegat va ser una dictadura militar de gairebé set anys de durada, que va imposar el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, al setembre del 1923. En els darrers anys hi ha hagut un intent clar, procedent de diversos sectors de la historiografia espanyola, de voler exculpar Alfons XIII de la responsabilitat en la instauració de la dictadura. S'ha intentat demostrar per activa i per passiva que en cap cas va estar implicat en la conspiració que va

menar els militars al poder, i fins s'han aportat proves segons les quals, després d'haver conegut els preparatius conspiradors, havia advertit el president del Govern, aleshores el liberal García Prieto. S'ha arribat a afirmar que la trama conspiradora era tan estesa que difícilment el monarca s'hi hagués pogut oposar.

Tot aquest seguit d'argumentacions tenen com a única finalitat exculpar-lo de la responsabilitat de la dictadura i contrarestar allò que s'havia afirmat durant tants anys: que el mateix monarca havia fomentat el moviment conspirador, fet que, en definitiva, no deixa de ser secundari. El cas és que el rei va acceptar la dictadura com un fet consumat i s'adaptà a la nova situació sense gaires problemes: sobren els testimonis gràfics en què apareix un Alfons XIII somrient i amb cara de satisfacció al costat del dictador. Es va adaptar a les circumstàncies mentre esperava un canvi d'aires per seguir menant les regnes de l'estat. Ocasió que va ser propícia quan a partir de la fi del 1925 van començar a aparèixer pertot arreu oposicions polítiques al projecte del dictador d'institucionalitzar un nou règim polític, basat en un partit únic i en unes Corts corporatives. El que havia de ser un parèntesi al constitucionalisme liberal amenaçava així de convertir-se en un règim polític corporatiu a imatge i semblança del feixisme italià. L'intent d'elaborar una nova Constitució a partir de l'Assemblea Nacional situà el monarca enfront de Primo de Rivera. I aquest no va tenir altre remei que fer les maletes i plegar.

La imatge que va quedar realment per a la història immediata va ser el compromís que la corona, encarnada per Alfons XIII, havia tingut amb la dictadura. Així, mai més no va tornar a ser un rei constitucional. Quan ho intentà va xocar amb l'oposició d'un moviment popular creixent que havia posat totes les expectatives en la república. Com va escriure quan encara no tenia setze anys, d'ell depenia si a Espanya seguiria la monarquia borbònica o la república i, com també havia escrit, si havia d'acabar "puesto en la frontera" o no. El poble ho va tenir clar.

Pelai Pagès